

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

УДК 1:174:34 + 1:174:347.96

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.90>

І. В. Шамша

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9410-991X>

кандидат філософських наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЮРИСТІВ
ТА СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Останніми роками можна спостерігати бурхливий розвиток різноманітних кодексів, які регламентують професійну поведінку юристів та співробітників правоохоронних органів. Але ситуація з мораллю та моральністю у сфері правових стосунків не тільки не покращилася, а й стала погіршуватися. Виникає доречне запитання: чи допомагають кодекси, які прийняті відносно недавно, покращити мораль та моральність в царині праввідносин? На наш погляд, ні – Бо метою будь-якого реформування постає система праввідносин, яка є дружньою до громадян, система, за якої права людини постають найвищою цінністю. Результати реформування сфери правових стосунків, які маємо на сьогодні, змушують поставити питання таким чином: а чи вистачає юридичних інструментів задля реформування моральних цінностей у сфері права? На наш погляд, відповідь на це запитання негативна.

В літературі дослідники піднімають ці теми. У статтях Шемчук В.В. «Професійна етика діяльності прокурора» [5], Свічкарьової Я.В. «Професійна етика в діяльності правоохоронних органів» [4], Лапкіна А.В. «Особливості професійної етики співробітників правоохоронних органів» [3], Голодник Ю.А. «Функціонування міжнародних стандартів в діяльності правоохоронних органів України» [1] йдеться про необхідність дотримання певних вимог у професіях юриста та правоохоронця, проте – чому їх багато хто не дотримується, часто не зазначається.

Тому, пропонуємо звернутися до філософських засад професійної етики представників юридичних професій та правоохоронців. Адже на наш погляд, саме нехтування філософськими засадами професійної етики робить реформування моралі і моральності у сфері правових відносин, неможливим. Недарма етика як галузь знання народилася в лоні філософських наук. На наш погляд, моральну складову будь-яких сто-

сунків між людьми, неможливо покращити без розуміння її філософських засад.

Перша засада – це *предмет професійної етики* в юридичній та правоохоронній діяльності. Часто в підручниках з професійної етики юриста можна зустріти її предмет, нагромаджений окремо від предмету етики як галузі філософського знання. Тут можна побачити і регулювання якогось «спектру стосунків...», і «моралізацію професійної діяльності юриста», і визначення часу (робочого, або неробочого), в який професійна етика регламентує поведінку представників юридичних професій та правоохоронців. Арістотель, який був засновником етики як галузі знання, дуже здивувався би, побачивши такі визначення. Потрібно зрозуміти, що філософські засади професійної етики юристів та правоохоронців ті ж самі, які і в інших людей. Тому, ми завжди відстоювали точку зору, що предмет професійної етики юриста повинен корелюватися з етикою як такою. Між предметами етики, професійної етики, та професійної етики юриста, ми маємо справу з класичною логікою обмеження поняття. Якщо предметом етики є мораль і моральність, то предметом професійної етики (вчителя, лікаря, юриста), є мораль і моральність вчителя, лікаря, юриста. А предметом професійної етики юриста тоді постануть мораль і моральність судді, прокурора, адвоката, правоохоронця. Саме таке визначення предмету професійної етики юриста дозволяє побачити, що людина і юрист – це не різні речі. І не існує якоїсь окремої етики юриста, яку потрібно привносити ззовні в діяльність, яка прекрасно обходиться і без неї. Немає сенсу вибудовувати поруч з етикою людини, етику юриста. Набагато доречніше спертися на етику людини, адже юрист – це людина передусім, але, з особливими обов'язками. Ці обов'язки та специфіка професійної діяльності все одно не виходить за межі світу людини та суспільства.

Друга засада – співвідношення етики та моралі. Етика – це галузь знання, а мораль – предмет її дослідження, те, на що спрямована дослідницька увага цієї галузі знання. Тому, коли кодекс називають «кодексом суддівської етики», і він містить перелік якихось вимог, то мають на увазі скоріше мораль, і то – не повною мірою, оскільки мораль не звідна до переліку певних приписів. Зробити з юриста «відмінника», який намагається відповідати списку приписів, створених вчителем у сьомому класі (при всій повазі до вчителів), є глибоко хибним завданням, яке спотворює саму природу моралі і створює ґрунт для маніпуляцій юристами. Якщо мета – маніпуляції юристами, підкорення їх, то тоді завдання набагато спрощується: потрібно поставити юриста, або правоохоронця, перед списком вимог, а потім догматично контролювати їх дотримання. Тільки хто буде контролювати мораль тих, хто контролює юристів (суддів наприклад, або поліцейських)? Адже рішення іменем України виносить суддя, в якого є для цього відповідна кваліфікація, досвід і статус, а не той, хто суддю контролює. Тиск на суд залишається тиском, навіть якщо цей тиск прикривається вищими моральними чеснотами. Саме тому, що суд постає інституцією, на яку багато хто був би не проти натиснути, незалежність суду постає споконвічною засадою судової діяльності. Догматично-репресивна вимога дотримуватися певного переліку норм, за своєю сутністю є боротьбою за владу, і не має ніякого стосунку ані до моралі, ані до моральності. Прагнення до влади і контролю постає аморальним саме по собі. І ми не припиняємо дивуватися, чому саме цей аспект «етики» перемиг у реформуванні моральної складової правовідносин?

Третя засада – впливає з другої: мораль спирається на свободу волі і є мораллю лише тоді, коли в людини є вільний вибір між добром та злом. Ось ця свобода вибору якраз і створює незвідність моралі до сукупності приписів. Якщо людина, маючи цю свободу вибору, свідомо обрала добро, а не зло, то вона є моральною. Але її не можна назвати моральною, якщо їй просто заборонили бути аморальною, позбавили вибору, і, навіть, якщо позбавили вибору, але сказали, що вибір є завжди. Свобода волі, на яку спирається мораль, передбачає вільне визнання свободи людини, надання цієї свободи. Не будуть моральними ні правова сфера, ні суспільство в цілому, якщо будуть представляти собою поле змагання різноманітних маніпулятивних моделей і практик. Адже маніпуляції – це якраз узурпація свободної волі з метою підкорення і контролю, різновид насильства. Політичні, а не етичні закономірності будуть лежати в основі такого

суспільства. Причому, навіть якщо прикрити цю боротьбу словом «добročесність», або «етика», або «мораль».

Тому зробимо висновок, що через збільшення заборон, мораль не покращиться. Для покращення ситуації необхідно внутрішнє переконання в тому, що добро краще, ніж зло (1), та довіра на загальному суспільному рівні (2). Бо ситуація, коли мораль кожної людини контролюється ще однією людиною, аж ніяк не покращує моральної сторони стосунків в суспільстві. Та й навряд чи суспільство з таким ставленням до моралі буде успішним. Розвиток засобів стеження за громадянами, та застосування цих засобів до громадян різних країн світу, вказує на те, що людство втратило розуміння закономірностей життя морального універсуму і рухається в бік зовнішнього контролю моральності поведінки в умовах суцільної недовіри. Там, де мораль контролюється ззовні, там її взагалі немає.

Четверта засада – інтерсуб'єктивний (не суб'єктивний) характер моралі. Мораль – це не просто збочена, оціночна (як полюбляють зазначати юристи) система переконань окремої людини, яка не має іншого джерела крім свавілля суб'єкта. Як мова і мовлення мораль має інтерсуб'єктивний характер, вона виникає між людьми. До речі кажучи, всі маніпулятивні стратегії поведінки ігнорують це, уходять від інтерсуб'єктивності моральних норм, перетворюючи стосунки між людьми в монологічний диктат. Всі люди завдяки цим стратегіям поділяються на «хижаків» та їхню «здобич», а суспільство перетворюється на «саванну», місце великого полювання. Якраз інтерсуб'єктивний характер моралі є повністю протилежним такій «саванні», бо передбачає *діалог*. Нагадаємо, що не тільки гроші, але й великі гроші можна отримати в сучасному світі повністю моральним шляхом – покращивши стан людей і людства. Прикладами тут постають Г.Форд, Д.Карнегі, творці сучасних затребуваних технологій – Б.Гейтс, М.Цукерберг, І.Маск, та багато інших. Як би не ставилися до цих людей, які б помилки вони не здійснювали, все одно – кожний з цих людей зробив людство і життя людини трішечки краще, а то й здійснив революцію в житті людей. Тому, слід пам'ятати, що для прибутку та процвітання в сучасному світі не обов'язково полювати на людей, з ножом відбирати в них останнє, перетворювати духовну сфери життя суспільства (в мистецтві, науці, освіті) в індустрію збагачення. Такі види поведінки завжди були маргінальними, тим більше є маргінальними сьогодні.

У юриста, або представника правоохоронної діяльності (до речі, як і у лікаря та вчителя), мораль – це не особиста і суб'єктивна справа.

Моральні цінності прямо відображаються в змісті та результатах діяльності в цих професіях, саме тому ще з давніх часів виникали спроби кодифікувати поведінку представників цих професій. В юридичних професіях та правоохоронній діяльності це дуже важливо розуміти, бо в цих професіях люди часто наділені розширеними повноваженнями, повноваженнями застосовувати фізичну силу та зброю. Можна собі уявити, якими будуть наслідки, якщо людині, яка поділяє людей на «хижаків» та їхню «здобич», ще зброю дати. Саме мораль як внутрішній принцип, запобігає зловживанням у правоохоронній діяльності.

Головне етичне запитання – «Що означає бути людиною?» В юридичних професіях та правоохоронній діяльності дуже важливо стати і бути людиною, зрозумівши, що мета не виправдовує засобів, що забаганки (фінансові, запити на могутність та всездозволеність і свавілля) окремої людини не є мораллю, яка в кожного, мовляв, суб'єктивна. Прагнути покращувати своє життя є нормальним, але не нормально покращувати його паплюжачи правову систему, сіючи несправедливість і хаос, погіршуючи суспільство і руйнуючи державу. На жаль, сьогодні суспільство містить велику кількість людей, які не тільки не покращують суспільство, але й руйнують те, що працює – ніхто не відміняв запити на особисту могутність і владу. Результатом такої активності постає розвалений і спаплюжений той, або інший вид діяльності, на тлі якого красується новенький автомобіль. Ось заради чого людина йде по головах, пускає по миру, вирішує долі людей. Здається, що автомобіль можна придбати, не розвалюючи суспільство та державу.

П'ята засада – етико-антропологічний зміст відповіді на головне питання адвокатської етики. Переконавання в тому, що сенс професії адвоката полягає в тому, щоб за гроші довести будь-яку точку зору, за будь-яких умов відстоювати інтереси клієнта, є досить розповсюдженим в наш час. Відповідно до цього переконавання, при необхідності, адвокат повинен бути спроможним – завтра – спростувати свою ж позицію, якщо це буде в інтересах підзахисного. Ось таке «високе» покликання. Причому, таке переконавання є розповсюдженим як серед пересічних громадян, так і серед студентів юридичних навчальних закладів, діючих адвокатів, і (навіть) кандидатів юридичних наук, а також – в літературі. Наведене переконавання є відповіддю на головне запитання адвокатської етики: яким саме чином адвокат повинен захищати клієнта? Для чіткості розуміння запитаного в цьому запитанні, додамо умови місця і часу. За умов винності клієнта в скоєному злочині, прямого

визнання їм власної провини, неспівчуття адвоката злочину, наявності у сторони звинувачення доказової бази. Як адвокат повинен захищати інтереси клієнта, коли він розуміє провину підзахисного, в якій той сам зізнався, і стосовно якого сторона звинувачення збирала несуперечливу доказову базу? Зрозуміло, що відповіді на це запитання може бути дві – перша наведена в розповсюдженому переконаванні: адвокат повинен не дивлячись ні на що, діяти в інтересах клієнта. Друга відповідь – протилежна: за будь-яких умов адвокат повинен діяти в інтересах держави та суспільства. Спробуємо «зважити» ці відповіді в етико-антропологічному вимірі, адже наведене запитання є головним запитанням етики адвоката, в якому відображається специфіка морального вибору, здійснюваному в адвокатській професії. Наведемо декілька позицій, які можна зустріти в літературі.

Позиція перша: справедливість. Обіцянка адвоката – бути завжди справедливим – яку він дає під час складання присяги, не може бути виконаною, оскільки суперечить «... окремим основним (цікаве словосполучення (!) – І.Ш.) принципам адвокатської діяльності» [2, с. 157]. А саме: «... справедливість тріумфує, коли злочин розкритий, а 304 злочинець покараний»; а ось «Адвокат тріумфує, якщо йому вдається, використовуючи помилки слідчого, домогтися розвалу позиції обвинувачення в суді чи виправдання підсудного, навіть свідомо винного у вчиненні злочину...» [2, с. 157]. Хоча це і «... не може вважатися справедливим» [2, с. 157]. Якщо сказати простіше, то справедливість тріумфує, якщо злочинець покараний, а адвокат тріумфує, якщо він розвалив позицію обвинувачення в суді. З цього міркування стає зрозумілим, що в завдання адвоката входить зробити так, щоб злочинець залишився на свободі. При цьому, зрозуміло, що адвоката не повинно бентежити, що замість цього злочинця може сісти за ґрати невинна людина. Це «є» метою адвокатської діяльності. Відповідно, проглядається і напрям вдосконалення присяги адвоката: він може пообіцяти «бути несправедливим», «не бути справедливим», «не завжди бути справедливим», нічого не обіцяти, взагалі не присягати. На думку авторів, вищенаведеного тексту, неправильно, якщо адвокат за кошти клієнта буде займатися пошуками справедливості як такої [2, с. 157]. Цікава постановка проблеми – і дійсно: так не правильно. Але, погоджуючись з цією думкою, пам'ятаймо, що власними коштами клієнт оплачує працю адвоката, а не купує його, хоча, зрозуміло, що підзахисні намагаються це зробити. Оцінюючи поведінку адвоката в певній ситуації, автори тексту переконані, що вимагати від адво-

ката справедливості «... означає нерозуміння завдань адвокатури в цілому» [2, с. 158]. А ось вибір засобів досягнення мети потребує і порядності, і педантизму [2, с. 158]. Тобто, не боючись бути несправедливим стосовно держави і суспільства, стосовно потерпілої сторони, адвокат повинен бути глибоко порядною людиною стосовно свого клієнта. Дійсно, головне запитання адвокатської етики висвітлює специфіку морального вибору в професії адвоката. Але, оскільки моральний вибір – це вибір між добром та злом, може залишити адвокату хоча б можливість вибрати добро?

Позиція друга: *однобічність.* Ця позиція передбачає, що «...визначальною функцією адвоката є однобічність його позиції і до його завдань не входять пошуки істини в справі як такої і прагнення абстрактної справедливості» [2, с. 158]. Проте, як відомо, багато видатних юристів чомусь дотримуються протилежної точки зору стосовно пошуку істини в судовому засіданні, а Арістотель навряд чи погодився би з абстрактністю як характеристикою справедливості – справедливість завжди конкретна. Ще декілька думок: «Узаконена односторонність позиції адвоката, його обов'язок дотримувати лише інтересів особи, що довірилась йому, безперечно має займати перше місце, інакше знецінюється основна ідея адвокатури – захисник є тільки захисник і більше ніхто» [2, с. 159]. А також: «Етичний бік цього положення складається в однобічному сприйнятті адвокатом зібраних матеріалів кримінальної справи...» [2, с. 159]. Іншими словами, адвокат повинен бути однобічним. Спробуємо проаналізувати наведені позиції. Причому робити це потрібно саме з горизонту розуміння сутності адвокатської професії та сутності людини. Кожний юрист виходить з того, що в кожній людині є права, і в злочинця – також. Зрозуміло, що адвокат – перший, хто стає на захист цих прав. Проте, покликання інституту адвокатури складається в тому, щоб захистити права людини, яка навіть скоїла злочин, від свавілля держави, від однобічності прокуратури та поліції. Простіше кажучи: якщо громадянин скоїв вбивство, то адвокат повинен пильно стежити, щоб до його провини поліція не додала ще вісім вбивств, які є нерозслідуваними. Однак, які права підзахисного порушуються, коли він отримує покарання за скоєний злочин? – Як раз через судовий процес суспільство намагається дати справедливую оцінку поведінці людини, яка порушила права іншої людини, або людей. І адвокат також розуміє це. Отже, права підзахисного ніяк не порушуються, якщо навіть, рішення суду буде передбачати справедливе покарання за ско-

єний злочин. Але є ще одне слово – «інтереси». В буржуазних суспільствах приватні інтереси особи – це святе, і Україна – буржуазне суспільство. Проте, інтереси також потрібно розуміти правильно. Який інтерес у будь-якої особи – скоїла вона злочин, або ні? – Не сідати у в'язницю. Так то цей інтерес (завідомо винного) підзахисного адвокат повинен відстоювати як святиню? Зрозуміло, що – ні: інтереси держави та суспільства адвокат повинен вміти поєднувати з інтересами підзахисного. А на випадок непоєднованості цих інтересів законодавство надає можливість адвокату вдаватися до процесуальних дій без відома клієнта. Така можливість надається саме тому, що адвокат – це не «додаток» до клієнта, не його «гаджет», не залежна від підзахисного істота. Також професія адвоката не передбачає всиновлення, або вдочеріння клієнта з метою ефективного і тотального захисту останнього. Етичний вимір професії адвоката полягає не в однобічності, а в цілісності людини. Головне етичне запитання – «Що означає бути людиною?». Відповідно, головне запитання будь-якої професійної етики – «Що означає бути людиною, коли ця людина – юрист, вчитель, лікар?», а головне запитання адвокатської етики – «Що означає бути людиною, коли ця людина – адвокат?». Людина спочатку є людиною, потім – юристом, а потім – адвокатом. Всі ці три реальності існують одночасно, тут немає послідовного переходу від моральної до юридичної людини. Відповідно до цього, не слід перебільшувати і однобічність таких представників юридичних професій як прокурор, суддя, адвокат. Між ними немає «бетонних мурів». Всі вони – передусім, люди, вони всі також – юристи. І тільки після цього адвокати, або прокурори, або судді. Тому казати, що захисник – це захисник і ніхто більше – некоректно: навіть в такому розумінні адвокат надає захист клієнту, але й обвинувачує суспільство, виходить, що захисник одночасно постає обвинувачем. Отже етико-антропологічна відповідь на головне запитання адвокатської етики полягає в тому, що адвокат повинен захищати права клієнта остільки, оскільки вони порушені. Якщо ж клієнт порушив права інших осіб, то уникнення справедливого покарання – це не справа адвоката.

В цілому, можна зазначити, що у професіях юриста та правоохоронця, професійна мораль, і тим більше – етика, незвідні до переліку певних норм, за виконанням яких потрібно пильно слідкувати. Справжня мораль в будь-яких професіях ґрунтується на тих філософських засадах, які сформувалися в історії людства відносно екологічного існування внутрішнього світу людини.

Література

1. Голодник Ю.А. Функціонування міжнародних стандартів в діяльності правоохоронних органів України. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. Випуск 4 (51). С. 46–49.

2. Гребеньков Г.В., Фіолевський Д.П. Юридична етика: Навч. пос. 3-тє вид. / Г.В. Гребеньков, Д.П. Фіолевський. К.: Алерта. 2004. 211 с.

3. Лапкін А.В. Особливості професійної етики співробітників правоохоронних органів. Українська поліцейська: теорія, законодавство, практика. 2023. № 6 (2). С. 83–86.

4. Свічкарьова Я.В. Професійна етика в діяльності правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Випуск 76 (ч. 2). С. 75–78.

5. Шемчук В.В. Професійна етика діяльності прокурора. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. (Серія: юридична). 2023. №1. С. 77–85.

Анотація

Шамша І. В. Філософські засади професійної етики юристів та співробітників правоохоронних органів. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу філософських засад професійної етики юристів та співробітників правоохоронних органів. Філософський зміст етичного знання розглядається в якості вирішення проблеми подолання моральної кризи у сфері правовідносин, глибокого та справжнього реформування цієї царини. Автор висловлює точку зору, згідно з якою, реформування моральної складової сфери права, яке відбувається шляхом кодифікації моралі, збільшення кількості кодексів, які регламентують поведінку юристів та представників правоохоронних органів, та збільшення вимог до представників юридичних професій, приречено на провал. Цей провал обумовлюється ігноруванням як специфіки морального регулювання стосунків в суспільстві, так і специфіки юридичних професій. Не лише етика, а й мораль незвідна до переліку норм, та контролю за виконанням цих норм. Автор наполягає на задіянні всього філософського потенціалу етичного знання та незвідності моралі до переліку норм. Також аналізуються світоглядні наслідки ігнорування філософських засад у професійній етиці юристів та представників правоохоронних органів.

В статті аналізуються такі філософські засади професійної етики представників юридичних професій. Логічно обґрунтоване та несуперечливе розуміння предмету етики, ігнорування якого призводить до плутанини та незрозумілості – що саме повинна регулювати професійна етика юриста; розуміння співвідношення етики і моралі, яке враховує те, що етика – це галузь знання, а мораль – те, що вона досліджує; опора моралі на свободу волі та неприпустимості примусу бути моральним, необхідність для суб'єкта моральної дії, вільного вибору між добром та злом; інтерсуб'єктивний (не суб'єктивний) характер моралі, який унеможливує розуміння моралі як поля суб'єктивного свавілля; етико-антропологічний зміст відповіді на головне питання адвокатської етики, який розвіє розповсюджені стереотипи щодо діяльності адвоката та адвокатської етики, які полягають в тому, що адвокат, за будь-яких умов повинен діяти в інтересах клієнта.

На думку автора статті, лише врахування цих засад уможливило результат реформування царини моралі в юридичних професіях та правоохоронній діяльності.

Ключові слова: професійна етика юриста, професійна етика співробітника правоохоронних органів, мораль, етика, філософські засади моралі.

Summary

Shamsha I. V. Philosophical Foundations of Professional Ethics for Lawyers and Law Enforcement Officers. – Article.

The article is devoted to the analysis of the philosophical foundations of professional ethics for lawyers and law enforcement officers. The philosophical content of ethical knowledge is considered a key to resolving the moral crisis within the sphere of legal relations and achieving a profound, authentic reformation of this field. The author posits that attempts to reform the moral component of the legal sphere solely through the «codification» of morality – namely, by increasing the number of codes regulating the conduct of lawyers and law enforcement officials and intensifying requirements for legal professionals – are destined to fail. This failure stems from ignoring both the specific nature of moral regulation in society and the unique characteristics of legal professions. Neither ethics nor morality can be reduced to a mere list of norms and the subsequent monitoring of their enforcement. The author insists on utilizing the full philosophical potential of ethical knowledge and emphasizes that morality is irreducible to a set of rules. Furthermore, the article analyzes the worldview consequences of ignoring philosophical foundations in the professional ethics of lawyers and law enforcement representatives.

The article analyzes the following philosophical foundations of professional ethics for legal professionals: a logically grounded and consistent understanding of the subject of ethics, the neglect of which leads to confusion regarding what exactly professional ethics should regulate; an understanding of the relationship between ethics and morality, acknowledging that ethics is a field of knowledge while morality is its object of study; the reliance of morality on free will and the impermissibility of coercion into being moral; the necessity of a free choice between good and evil for the subject of moral action; the intersubjective (not subjective) nature of morality, which precludes viewing morality as a realm of subjective arbitrariness; and the ethico-anthropological content of the central question in legal ethics. The latter dispels common stereotypes regarding legal practice, particularly the notion that a lawyer must act in the client's interest under any and all circumstances.

According to the author, only by incorporating these foundations can the reformation of the moral sphere in legal and law enforcement activities yield results.

Key words: professional ethics of a lawyer, professional ethics of law enforcement officers, morality, ethics, philosophical principles of morality.

Дата надходження статті: 24.10.2025

Дата прийняття статті: 15.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025